

DRØMMETYDNING OG REALISTISK HERMENEUTIK

Erik Schultz

Nærværende artikel bygger på nogle forudsætninger og skal samtidig ses i et perspektiv. Forudsætningerne er dels mit arbejde fra 1970'erne, hvor jeg på grundlag af et indsamlet drømmeseriemateriale belyste drømmeforskningens status. (Schultz, 1972, 1977, 1979). Desuden har jeg haft lejlighed til at arbejde med drømmefortolkning i undervisningssammenhæng og en lille smule i terapeutisk regie. Det er i 1980'erne behandlet i to arbejder. (Schultz, 1986, 1988). Perspektivet omkring denne artikel er en almenpsykologisk placering af »drømmenes mysterium«, som indgår i et aktuelt forskningsprojekt, hvor jeg beskæftiger mig med kultursymbolik og menneske.

Artiklens ærinde er nærmere bestemt at præsentere en hermeneutisk terminologi, som magter at beskrive drømmetydningskunsten videnskabeligt. Dette søges indfriet ved at sammentænke begreber fra den traditionelle hermeneutik, psykodynamisk drømmeteori, virksomhedsteori og erkendelsesteori.

Alt sammen udføres fra en realistisk position, der stort set står som et indiskutabelt paradigme. Det giver visse sammenstød med forskellige traditioner i drømmeforskning og hermeneutik, der mildest talt ikke altid har haft realismen på programmet.

Drøm og virksomhed

Der er forskel på at forklare »drømmes funktion i vor livsvirksomhed« og at »tyde drømme«.

Alle pattedyr drømmer, mennesker inclusive; - men kun mennesker kan tyde drømme.

Der er i drømmeforskningen bred enighed om, at drømme har en vigtig funktion i pattedyrenes livsvirksomhed. Forsøg med drømmedeprivation synes klart at berettigede denne konklusion. (Schultz, 1977, ch V). Den karakteristiske drømmesøvn stiger i omfang, når deprivationen ophører, og i deprivationsperioden viser pattedyr diverse forstyrrelser i livsvirksomheden i vågentilstand.

Derfor er det rimeligt nok at fastslå, at det er vigtigt for mennesker at drømme. Det gør vi alle fire til fem gange hver gang, vi tillader os at sove igennem.

Mange mennesker lader sig nøje hermed. Af og til kan de erindre en drøm og betragter den som et lidt underfundigt fænomen, man kan dvæle lidt ved, inden den daglige trummerum fortsætter.

Andre mennesker interesserer sig imidlertid for at fastholde deres drømmeerindringer, og meddeler dem til en båndoptager eller et stykke papir. Derefter gør de måske meget ud af at forholde sig til disse meddelelser, og tyder dem så langt de kan.

Der findes ingen afgørende argumenter for, at de sidste klarer deres livsvirksomhed bedre end de første, omend det vist nok er ret populært at mene sådan. Drømmetydning er ganske vist interessant for mange, og nogle kan ligefrem have det som centralt livsindhold under gennemlevelse af visse livskriser.

Men det er en fejlslutning at tro, at drømmetydning er vigtigt, fordi det er meget vigtigt at drømme. Det er en fejlslutning, der kommer af, at man ikke skelner mellem »livsvirksomhed« og »refleksion af livsvirksomhed«. Det er vigtigt at leve livet. Det kan endvidere være meget nyttigt at reflektere denne livsvirksomhed, men livsnødvendigt er det ingenlunde, og det kan som bekendt endog overdrives.

Faktisk er det en god idé at vurdere drømmetydningens forhold til drømmen på samme måde, som man generelt vurderer virksomhedstydningens forhold til virksomheden. Den gamle opfordring om at »kende sig selv« påbyder én at reflektere over egen virksomhed for derigennem at tyde den.

For at kunne det, skal tre fænomener kunne adskilles. Dels er der selve virksomheden, som vi nu engang udfolder spontant. Dernæst skal vi kunne erindre virksomheden retrospektivt. Endelig skal vi kunne meddele den sprogligt i tale eller tekst.

Jeg har tidligere fundet det meget hensigtsmæssigt at foretage denne almindelige tredeling af refleksionens vilkår indenfor drømmeforskningen. (Schultz, 1977). Vi kan lige ud ad landevejen skelne mellem

- *drømmeoplevelsen*: Vor erkendelse under søvn.

- *drømmeerindringen*: Vor erindring om drømmeoplevelsen, som oftest forekommer umiddelbart efter opvågning, mens vi stadig ligger eller sidder søvndrukne i dynerne. Den kan dog optræde i alle vågenlivets faser.

- *drømmemeddelelsen*: Vor sprogligt formidlede meddelelse af drømmeerindringen til os selv, til en båndoptager eller til et stykke papir. (Som regel vil mennesker, der i lang tid husker en drøm uden at indtale den eller nedskrive den, have foretaget transformationen fra erindring til meddelelse, ved at »tale den« til sig selv).

På mange måder minder drømmetydningens vilkår ganske indlysende om virksomhedstydningens. Vi har »foretaget os noget« (virksomhed), vi erindrer, at vi har gjort det, og vi meddeler dette som et datum om os selv, der nu kan tydes. Selvfølgelig minder drømmen mest om den type virksomhed, hvor vi fantaserer uden hensyn til realiteterne. Det ligger i, at drømmeoplevelsen er hallucinatorisk. Det drejer sig om en forestillet afprøvning af en livsvirksomhedssituation, uden at den foretages i virkeligheden. Den type virksomhed i vågentilstand, som derfor ligger tættest ved drømmens natur, har da også ganske naturligt hentet sin betegnelse herfra. Vi kalder det at *dagdrømme*.

Der er dog en særlig kvalitet ved forholdet mellem drømmeoplevelse og drømmemeddelelse som adskiller sig lidt fra det generelle forhold mellem virksomhed og virksomhedsmeddelelse. Drømmemeddelelsesarbejdet vil ofte virke meget forstærkende på erindringen, således at vi under nedskrivningen af en drøm kommer i tanker om flere hændelser i drømmeoplevelsen. Tendensen kendes dog generelt. Skal vi meddele os om vore sommerferieoplevelser, vil vi også af og til pludselig kunne huske mere, simpelt hen fordi vi meddeler os, men en så kraftig hukommelsesforstærkende effekt fra meddelelsesprocessen, som vi kender ved drømme, er ikke gængs. Drømmeoplevelsen er af natur meget glemselstruet, hvis den ikke meddeles.

Men med denne forskel in mente vil det være meget naturligt at behandle drømmetydningskunsten som et særtilfælde af virksomhedstydning. Det skal derfor være den vej, vi nu følger. Først skal vi beskæftige os med de generelle problemer i virksomhedstydning, uanset hvilken type virksomhed det drejer sig om. Dernæst går vi videre til drømmene som et særtilfælde.

Realistisk hermeneutik

Det er naturligt at anvende hermeneutiske begreber, når man skal beskrive tydning. De bruges dog på mange forskellige måder, så nogle korte definitioner vil være på sin plads.

Virksomhed og intentionalitet

Lad os forestille os, at en bakterie sænkes ned i en stærk syreopløsning. Bakterien dør derved øjeblikkelig, idet den opløses af syren.

En sådan dødsproces er ikke virksomhed; men blot forandring eller bevægelse.

Er syreopløsningen svagere, vil bakterien imidlertid overleve, idet den *gør sig kuglerund*. Dette er *virksomhed*. Det er nemlig den levende materies *intentionalitet*. Således definerer Leontjev »virksomhed« i sin mest generelle form. (Leontjev, 1967, ch I), og han beskriver »virksomheden« som et definerende karakteristikum ved den levende materie. »Virksomheden« er det, en levende organisme *gør for at leve*. At tyde virksomheden er således at tyde *intentionerne* i organismen.

Jeg har selv fundet det rigtigt at skelne mellem lavere virksomhed og højere virksomhed. (Schultz, 1988, ch I). Det første kalder jeg »simpl livs virksomhed«, det sidste kalder jeg »psykisk virksomhed«.

Den psykiske virksomhed er karakteriseret ved to stærkt sammenhængende kvaliteter. For det første vil forholdet mellem organisme og omverden *lides*. For det andet vil der ofte *handles*; det vil sige, at der vil følges veje gennem forhindringer. Den samlede betegnelse for den psykiske virksomheds to kvaliteter kan kaldes *erkendelse* eller *perception*.

Vor nødstedte bakterie har kun simpel livs virksomhed, så den erkender ikke sin situation. Den slipper derfor for at lide sin uheldige tilstand, men kan til gengæld heller ikke handle for at bringe sin ud af den. Havde det imidlertid drejet sig om et pattedyr eller menneske, ville situationen blive gennemlevet i kraft af erkendevirksomhed, og såvel lidelsen som handlingen ville kunne ses af en iagttagende observatør.

Nu er det jo specielt mennesker, vi i denne sammenhæng interesserer os for, og vi kan jo, modsat de andre psykiske organismer, være den iagttagende observatør af egen erkendevirksomhed. Det kræver den tidligere nævnte reflektive kapacitet, der går ud på, at en allerede gennemlevet erkendevirksomhed erindres og transformeres til meddelelse. Det er jo præcis, hvad vi må igennem, hvis vi skal tyde vore egne sommerferiemeritter. Et yndet projekt at plage underskoleelever med, når de skal skrive deres første stil.

Det har været uhyre almindeligt at mene, at erkendevirksomheden er utilgængelig for objektiv iagttagelse. From har demonstreret, at vi er ganske tilbøjelige til at se lidelse og handling hos andre mennesker, når vi iagttager deres virksomhed. From kalder lidelse set af en observatør for »udtryk« og handling set af en observatør for »sens«. (From, 1953). From mener dog ikke, at disse lidelser og handlinger er reelle kvaliteter hos den iagttagede, men opfatter dem som observatørfænomener. Den pointe når han ved eksperimentelt at forevise et film af et konstrueret såkaldt »handleforløb«, der netop er søgt rensset for lidelser og handlinger. Jeg har så modargumenteret dette, ved eksperimentelt at vise en film af et reelt virksomhedsforløb. (Schultz, 1988). Mit modargument henter styrke i den kendsgerning, at jeg kan demonstrere, at mennesker er overordentligt gode til at se lidelser og handlinger lige så objektivt som alle andre genstande. Forudsætningen herfor er selvsagt, at genstandene faktisk findes for øjnene af iagttageren.

Forståelse og forklaring

Dilthey har skabt tradition for at skelne mellem *forståelse* og *forklaring* alt efter, om man som observatør identificerer erkendevirksomhed eller naturlovsnødvendigheder. (Dilthey, 1913). En tradition der i høj grad er videreudviklet af Habermas. (1968).

Jeg har i et tidligere arbejde eksemplificeret de to begreber således: (Schultz, 1972, p.26).

- a) Månen kredser rundt om Jorden. - Hvorfor gør den det?
- b) En mand går rundt om en lygtepæl. - Hvorfor gør han det?

Når vi svarer på de to hvorfor-spørgsmål, bruger vi i tilfælde »a« en identificeret naturlovsnødvendighed, mens vi i tilfælde »b« bruger en identificeret erkendevirksomhed. Svaret på, »hvorfor« månen bevæger sig som den gør, sker ved henvisning til den celeste mekaniks lovmæssigheder, mens svaret på, »hvorfor« manden bevæger sig som han gør, sker ved henvisning til hans handling (han har netop opdaget, at han mangler sin tegnebog og leder efter den) og til hans lidelse (han er meget ked af savnet).

Altså: *Forståelse* og *forklaring* henviser til to slags svar på hvorfor-spørgsmål. Finder vi svaret i en identifikation af lidelse og handling (samlet: erkendelse), har vi *forstået* hvorfor. Finder vi svaret i en naturlovsnødvendighedsidentifikation, har vi *forklaret* hvorfor.

I vores sammenhæng kan man i stedet for »forståelse« også sige »fortolkning« eller »tydning«. Der er en vis tradition for at kalde løsningen af lette forståelsesproblemer for »tydninger« og svære forståelsesproblemer for »fortolkninger«, men det problem berøres ikke i denne artikel.

Symbolik, betydning og mening

Megen litteratur om drømmetydning lider af, at der er for grove begrebsdefinitioner. »Drømme har en betydning eller mening eller symbolsk betydning og så videre«. I sådanne sætninger kan betydning, mening og symbolsk betydning udmærket være synonyme, der kun kan bruges som stilistisk variation uden at bidrage til forøget indsigt.

Vi vil derfor bruge de til rådighed stående hermeneutiske begreber til at påpege noget forskelligt. Så vidt muligt under hensyntagen til traditioner.

Begreberne *symbolik*, *betydning* og *mening* betegner tre forskellige kvaliteter ved den psykiske virksomhed.

- *Symbolik*: Den psykiske virksomhed er som sagt karakteriseret ved at forholdet mellem organisme og genstand lides, samtidig med at der undertiden handles. *Symbolikken* er simpelt hen *lidelseskvaliteten ved genstanden i dette forhold*. Vor ven bakterien har ikke psykisk virksomhed, men hvis det eksempelvis er en kat, som befinder sig i en lettere giftig omverden, og katten samtidig er i stand til at erkende forholdet mellem sig og omverdenen, vil omverdenens symbolkvalitet være »trussel«.

Alle højerestående dyr (pattedyr) kan percipere dele af forholdet »organisme-omverden«. Det vil, med andre ord, sige, at de erkender symbolsk. Heraf følger dog ingenlunde, at de kan skelne mellem »sig selv« og »genstandene«. Tværtimod; - de kan i høj grad erkende genstande, men således, at de perciperer genstandene som dele af livsvirksomheden. Genstande, der kan bruges i stofskiftevirksomheden perciperes som »lækre genstande«, genstande, man kan videreføre arten med, perciperes som »seksuelle genstande« og genstande, som er farlige for livsvirksomheden perciperes som »truende genstande«. Genstande kan naturligvis have flere af disse kvaliteter i en fortættet sammenhæng. Det kan som bekendt knibe for en hantiger at holde den appetitlige og den seksuelle symbolik ordentligt adskilt, når den ser en huntiger, hvilket undertiden kan forårsage alvorlige bid i huntigere under parringen. Huntigere har derfor appetitlig og seksuel symbolik i hantigerens perception, mens hantigere har seksuel og truende symbolik i huntigerens perception.

Hos mennesker er vi ganske fortrolige med sådanne fortætninger i symbolikken. De fleste perciperer modsatkønnetheden med hovedsageligt seksuel symbolik, men der er alligevel megen fortættet stofskifte og trusselsymbolik i menneskelig formeringsvirksomhed. Dels »spiser« vi hinanden

under mange af parringens faser (kys med mere), og dels har nogle mennesker lettere ved formeringen, hvis de »pansrer« sig i diverse beskyttelsesdragter.

Symbolikken er simpelt hen de perciperede lidelseskvaliteter i genstanden. Derfor har alle erkendte genstande symbolik, og det gælder både for dyr og mennesker. Symbolik kaldes undertiden »demand-quality« eller »appetenskvalitet«.

Hvad vi her har kaldt symbolik hedder hos Leontjev enten »biologisk mening« eller »personlig mening«. (Leontjev,1977). Vi skal imidlertid bruge meningsbegrebet til noget andet.

- *Betydning og mening*: Med disse begreber peges i forening på de *faktiske erkendevirksomhedsaspekter i genstande*. Man kan med fordel opdele genstande med erkendevirksomhedsaspekter i to klasser. 1) Der er dels individer med psykisk virksomhed, og 2) dels produkter skabt af individer med psykisk virksomhed. From har eksempelvis denne todeling, idet han skelner mellem 1) handlinger og udtryk og 2) handlespor og udtryksspor. (From,1953). I modsætning til From skal vi dog fastholde, at disse erkendevirksomhedsaspekter er *reelle* genstandsegenskaber, der eksisterer uafhængigt af observatører. Derfor kan man sige, at hvor symbolkvaliteter er subjektive i den forstand, at de er forhold mellem erkender og genstand, så er betydninger og meninger objektive i den forstand, at de er rene genstandsegenskaber. De er dog ikke objektive i den forstand, at de er kvaliteter ved »objekter«, det vil sige døde genstande og simpelt livs virksomhed, - de er netop egenskaber ved subjekter og disses produkter, og det er kun her, vi finder betydning og mening.

I overensstemmelse med traditionen fra Frege, som blandt andre Ricoeur(1970, 1979) har udviklet, er forskellen på betydning og mening således: *Betydningen er den erkendevirksomhedskvalitet, som genstanden har, isoleret betragtet; - meningen er den erkendevirksomhedskvalitet, som genstanden har i en erkendevirksomhedskontekst*. Nu har den omtalte Frege-tradition dog kun interesseret sig for en speciel del af erkendevirksomhedsgenstandene. Ikke alene har den afgrænset sig til produkterne, men den har yderligere afgrænset sig til en speciel del af disse, nemlig sproget. I øvrigt har traditionen heller ikke realismen på programmet. Men med disse forskelle nævnt, vil betydning og mening blive brugt i overensstemmelse med Frege-traditionen.

Vi skal straks se eksempler på betydninger og meninger i erkendevirksomhed og erkendevirksomhedsprodukter. Forinden skal vi dog have tre niveauer i erkendevirksomheden præciseret.

Symbolisk erkendelse, kategorisk erkendelse, refleksion

Dyr med psykisk virksomhed eller erkendelse identificerer dele af verden i symbolkvaliteter. Genstandene erkendes i deres forhold til virksomheden. Denne oprindelige form for erkendelse kalder vi derfor for *symbolisk erkendelse*.

Det er en erkendeform mennesker har tilfælles med dyrene. Men til forskel fra dyrene kultiveres menneskers symbolerkendelse i kraft af en forøget erkendekapacitet, som især begynder at udvikle sig gennem sprogtilegnelsen, samtidig med at sprogtilegnelse forudsætter denne nye kapacitet.

Mennesker kan nemlig sortere to bestanddele ud i symbolerkendelsen. De kan skelne mellem egen organisme og genstand. Det betyder eksempelvis, at de kan separaterkende »sig selv« og »æble i sig selv«. Ganske vist vil symbolkvaliteten altid være tilstede i menneskelig erkendelse, men den kan sættes som *grund*, således at genstandens egenskaber i sig selv kan sættes som *figur*. Tilsvarende kan genstanden sættes som grund og organismen som figur.

Denne kapacitet til at sortere organismens egenskaber og genstandens egenskaber ud fra hinanden kalder vi *kategorisk erkendelse*, og den påvirker kraftigt udviklingen af symbolerkendelsen hos mennesker. Eksempelvis vil symbolerkendelsen hos et menneske af forholdet »mig - et æble« være stærkt påvirket af indsigt i æblets egen historie. Om andre har suttet på det, om æblet tilhører andre, og så videre. Hvad vi her kalder »kategorisk erkendelse«, svarer nok i høj grad til Mammens begreb »udvalgskategoriell sansning«. (Mammen, 1983). I øvrigt skal det bemærkes, at begrebsbættet »symbolsk erkendelse«/»kategorisk erkendelse« af mig er udviklet med afsæt i Nielsen. (1986)

Når kapaciteten til at erkende kategorisk har nået et vist niveau, kan mennesker udføre den i en særlig avanceret form. Det består i, at *egen livsvirksomhed sættes som genstand og erkendes kategorisk*. Denne præstation kalder vi *refleksion*.

Efter denne begrebseksercits vil vi nu gå over til nogle konkrete eksemplifikationer.

Ni aspekter i realistisk opførselsfortolkning

Opførsel, produkter og sprog

Den psykiske virksomhed findes både hos dyr og mennesker, men den menneskelige virksomhed er vores interesse her, og den kan med fordel kaldes *opførsel*. (Se Schultz, 1988, ch VI, Schutz, 1975).

Vi skal nu ganske kort eksemplificere »symbolik«, »betydning« og »mening« i »opførsel« og »opførselsprodukter«. Da der er tradition for at gøre særlig meget ud af en bestemt del af opførselsprodukterne, nemlig »sproget«, vil vi separateksemplificere dette, selvom sproget faktisk ikke er noget særligt i denne sammenhæng.

Formelt set giver dette ni hermeneutiske aspekter. Af didaktiske grunde er det hensigtsmæssigt at gå lidt usystematisk frem, men vi sikrer os dog, at alle ni aspekter får sit eksempel. Det drejer sig altså om henholdsvis »symbolik«, »betydning« og »mening« i dels »opførsel«, dels »opførselsprodukter« og endelig »sproget«.

- *Betydninger i opførsel:* »En mand løfter sin højre arm i vejret og bevæger hånden hurtigt frem og tilbage i sidelæns retning.«

Denne »bevægelse i tid og rum« kan forstås, fordi det er opførsel. Der er flere mulige betydninger. Det kan være at manden hilser på nogen; - det kan være, at han påkalder sig opmærksomhed, og det kan endvidere være, at han handler aktier på Børsen.

Isolerede opførselssekvenser vil ofte have flere mulige betydninger. Hvilken betydning der er den rigtige kan ikke afgøres, så længe sekvensen betragtes isoleret.

- *Meninger i opførsel:* Vi bliver ved eksemplet med manden, der løfter sin arm. Hvis vi faktisk ser denne opførselssekvens blive udført på Børsen under aktiehandel, forstås vi meningen med den isolerede opførselssekvens, samtidig med at vi har udpeget den af de mulige betydninger, der gælder i dette tilfælde.

Når vi ikke forstår andres opførsel, er det som regel meningstolkningen, der er mangelfuld. Isolerede opførselsbrokker vil næsten altid have flere mulige betydninger, men selv om kun én betydning er mulig, vil der være forståelsesproblemer, hvis meningsfortolkningen mislykkes. Lad os se et eksempel på dette:

»En mand rejser sig fra sin plads og bukker for en dame der sidder overfor«.

Denne isolerede opførsel kan næppe have anden betydning end »opfordring til dans«. Så betydningen er forstået. Alligevel kniber det med at forstå opførslen, hvis den foretages i et S-tog med højtaler musik. Opførslen er derimod let at forstå, hvis den finder sted på en danserestaurant.

Forskellen på den forståelige og uforståelige situation ligger i meningsaspektet. Det er aldrig nok at have forstået betydningen alene, selvom den er helt sikker. Meningen skal også forstås, for at opførslen isoleret betragtet kan siges at være identificeret. Denne kendsgerning er måske lettere at se med sproglige eksempler, så vi iler med eksempler herpå.

- *Betydninger i sprog:* Ordet »marmelade« har kun én mulig betydning. Den danske sprogkultur har vedtaget, at disse streger som værktøj kan bruges til at påpege noget ganske bestemt i verden, og det er denne hensigtsmæssighed, der er ordets intention. Den er iagttagerafhængig, og betydningen forstås umiddelbart af mennesker, som er indført i dansk sprogbrug.

Ordet »stole« har to mulige betydninger. Dels kan det henvise til »et møbel, man kan sidde på«, og dels kan det henvise til »at være tryk ved nogen«. Da der er to mulige betydninger, kan den rigtige ikke udpeges ved betydningsforståelsen alene.

- *Meninger i sprog:* Lad os prøve at sætte ordet »stole« ind i fire forskellige kontekster:

- 1) Dig kan man altid stole på
- 2) I dette værelse er der tre stole

3) »I en møbelforretning finder vi et skilt, hvorpå der er skrevet ordet »stole««.

4) » Foran supermarkedet er der et cykelstativ, hvorpå der er skrevet »stole««.

I kontekst 1, 2 og 3 forstår vi meningen med ordet. I og med dette har vi også udpeget den rigtige af de to mulige betydninger. I kontekst 4 har vi et meningsproblem. Vi forstår godt nok, at der er to mulige betydninger af ordet, men vi forstår ikke, hvad ordet har at gøre her.

At både betydning og mening skal forstås, for at forståelsen som helhed lykkes, gælder også, når der kun er én mulig betydning. Finder vi ordet »marmelade« anbragt på et vejskilt ved indkørslen til en motorvej, mislykkes meningsforståelsen selvom betydningsforståelsen er hjemme.

Som sagt er sproget et eksempel på produkterne. Hvad der derfor er sagt i den sproglige eksemplifikation om betydninger og meninger gælder generelt for hele feltet. Lad os alligevel fuldende eksemplifikationen.

- *Betydninger i produkterne:* »Foran mig på skrivebordet står et apparat med drejeskive og ledning med mere«. Dette apparat er af den danske kultur beregnet til at kommunikere over lange distancer. Der ligger derfor en intention i apparatet. Den er iagttageraafhængig, men forstås let af et menneske der er indført i den danske værktøjskultur. Apparatet er en telefon. Den er beregnet til noget bestemt. Dette er betydningen, og den forstår vi let. Betydningen kaldes også undertiden »tjenlighedsbestemmelsen«.

- *Meninger i produkterne:* Men også her kan forståelsen kun lykkes, fordi vi samtidig forstår meningen. Meningen med at stille en telefon på et skrivebord i et kontor er let at forstå. Finder vi derimod en telefon anbragt i et køleskab, har vi et meningsproblem. Og det på trods af, at betydningerne af både telefon og køleskab er forstået.

I virkeligheden kan det siges, at »et rodet værelse« er et meningsløst værelse. Ved at rydde op anbringer vi produkterne på meningsfulde pladser i konteksten, og først da kan vi forstå værelset.

Hvis nogen nu vil indvende, at der alligevel godt kan ligge en forståelig »mening« i sådanne meningsløse produktsammenrodninger, har de i en vis forstand ret. Vi vil dog fastholde, at det i så fald ikke er »meninger«, de forstår. Det er symbolik.

- *Symbolik i produkter:* »Et rodet værelse« kan indeholde forskelligartet symbolik. Vi husker, at symbolikken er lidelseskvaliteten ved værelset i en bestemt person forhold til det. Vi skal derfor altid vide hvilken person, det drejer sig om, når vi tyder symbolik.

Hvis vi tænker på værelsets indehaver, kan symbolkvaliteten forstås som udtryk for en »psykisk uorden«. Indehaveren kan ikke rigtigt få mening i sin livsvirksomhed, og magter derfor heller ikke at gøre sit bosted meningsfuldt. Eller også har indehaveren mening i sin livsvirksomhed andre steder, og har af en eller anden grund afgrænset sig fra at inkludere sit værelse heri. Det kan være fordi han er så meningsskabende (kreativ) andetsteds,

så han simpelt hen ikke orker at få værelset »menneskeliggjort«. Snarere er det måske fordi han appellerer til andre om at tage sig af den side af livet, så han i forhold til boligen kan være »barn«. Endelig kan han være ude på at trodse den »herskende orden«, hvilket han så lader sit værelse være et symbol på.

Iagttageren af værelset behøver naturligvis ikke at være indehaveren. Er det en fremmed, der anskuer et rodet værelse, kan han reflektivt overveje, om det for ham symboliserer »meningsløshed«, »ligegyldighed overfor materielle ting«, »kreativitet« eller »angreb på herskende orden«. Det er ikke sikkert at symbolikken er den samme for den fremmede iagttagere som for indehaveren, for det er to forskellige menneskers lidelsesforhold vi taler om. Derfor kan man ikke udgive en »ordbog« over symbolik, og dette er grunden til, at de meget populære drømmesymboltydningsbøger er dybt problematiske. Påstår man i en sådan bog, at »rodet værelse« symboliserer »oprør mod herskende orden« har man blot angivet én mulig symbolik, som slet ikke behøver passe på drømmeren.

- *Symbolik i opførsel*: Lad os vende tilbage til eksemplet med vor aktiehandelnde mand på Børsen. Han rakte på et tidspunkt højre hånd i vejret, og vi forstod både betydning og mening; - kort sagt - vi forstod opførslen.

Men hvad er denne mands forhold til sit job? Er han stolt af det, eller er han ved at brække sig over sin merkantile samfundsplacering? Disse lidelsesmæssige forhold afgør, om beskæftigelsen symboliserer »maskulinitet« eller »kapitalistlakaj«. Også her gælder det naturligvis, at manden selv kan have en anden symbolik end en iagttagere af situationen.

- *Symbolik i sprog*: Dette er nok lidt trivielt at behandle. Udover sprogets betydning og mening, kan man naturligvis interessere sig for forfatterens forhold til at skrive netop disse ord. Har han skrevet under pseudonym, er han måske ikke så stolt af sit værk. En tekst symboliserer naturligvis altid en forfatters forhold til det.

Som et kuriosum kan vi påpege, at symbolikken til enkelte gloser kan være så påtrængende, så man er nødt til at tage hensyn til det. Skriver en forfatter en lærebog i genetik, kan han definatorisk bestemme, at »en cirkel« betyder »han« og at »en firkant« betyder »hun«. Således defineret kan disse betydninger ikke diskuteres, for de er læseruafhængige kendsgerninger. Imidlertid vil praktisk talt alle mennesker føle sig generet af, at cirkel for dem symboliserer »hun« og firkant »han«. Derfor vælges betydninger ofte under praktisk hensyntagen til gængse symboloplevelser.

Forholdet mellem symbolik og mening

I menneskers daglige virksomhed er meningen ganske væsentlig, hvilket i høj grad er demonstreret af Schutz. (1975). Faktisk forekommer meningsløs adfærd på det nærmeste at være dagliglivets centralkriterie på vanvid. Adfærden fortjener nemlig først betegnelsen »opførsel« (Schutz: »conduct«),

når den har mening. Eksempler er legio. »Bankkassereren, der i arbejdstiden laver papirflyvere af bilagene«, »Manden, der byder bolscher rundt i bus-sen«. Og så videre.

Betydningerne forstår vi jo udmærket. Vi ved godt, hvad intentionerne i disse »vanvittige« gøremål er, men vi forstår bare ikke meningen.

Når det sker, vil vi altid søge hjælp i symbolforståelsen. Når eksempelvis bankkassereren ikke vil opføre sine gøremål i overensstemmelse med den kulturkontekst, som giver mening, bliver vi tvunget til at forstå opførelsens symbolik. Vi må interessere os for at forstå, hvad papirflyverne symboliserer for kassereren. Måske har han altid ønsket sig et arbejde, hvor han »kan flyve meget højere«, end kassererarbejdet tillader.

Er eksemplet lidt fjantet, kan det dog alligevel påpege noget generelt. Menneskeliv lader sig kun leve i en kulturel meningsstruktur. Denne kan dog i forskellige grader være i harmoni med eller på tværs af det enkelte menneskes symbolerkendelse. Kommer meningsstrukturen for meget på tværs, bliver vanviddet sidste menneskelige eksistensmulighed.

Hovedparten af den menneskelige virksomhed har en sikker og let forståelig mening. Naturligvis er betydninger og symbolik inkluderet, men disse aspekter står som regel som trivial eller ligegyldig baggrund med meningen som figur. Lad os forestille os at fjernsynsspeakeren fortæller om en oversvømmelse i en møbelforretning, hvor 500 stole har lidt vandskade. Naturligvis ved vi godt, at ordet »stole« har to mulige betydninger, og at meningen i denne sammenhæng angiver den rigtige betydning, men det er så uendeligt trivielt. Naturligvis ved vi også godt, at fjernsynsspeakeren er et menneske med et ganske bestemt lidelsesforhold til sit speakerjob, men denne symbolik er så ligegyldig i vor sammenhæng.

Generelt »forsvinder« symbolikken i den »ligegyldige« baggrund, så længe meningen er sikker. Den kan faktisk blive så »usynlig« så man næppe kan reflektere den. Et godt eksempel på sådan noget så man i 1960'erne. Hvis vores bankkasserer fra før er mandlig og ansat i en bank i begyndelsen af dette årti, vil mange være ude af stand til at reflektere symbolikken i hans korte frisur. Det giver god mening, at han er nydelig kortklippet, for sådan optræder man i meningsstrukturen som noget selvfølgeligt.

Men i samme øjeblik han stiller på sit arbejde med langt hår brydes meningsforståelsen. Man tvinges til at forholde sig til hårlængdesymbolik som figur, fordi meningsstrukturen endnu ikke kan rumme denne symbolik.

Det er et artsken-detegn ved mennesket, at symbolikken integreres med meningsstrukturen, således at sidstnævnte kommer til at optræde som *kultiveret symbolik*. Sammenhængen her tillader ikke detaljeret udredning, men kort sagt kan man forklare en given kulturs meningsstruktur som et bud på, hvorledes den menneskelige natur må forholde sig til de omverdensbetingelser, der aktuelt forefindes.

Dette stiller det enkelte menneske overfor en livsopgave. Lidelsesforholdet til omverdenen skal *formidles* gennem de rammer for mening som kulturen rummer. Er det således meningsløst for en mand at være langhåret

i en given kulturkontekst, og føler manden samtidig, at det er den måde, han vil fremtræde på, kan han ikke *finde meningen i sit lidelsesforhold*. Vælger han at fremstå kortklippet, bliver han uautentisk i sin symbolik men konform i sin opførsel. Vælger han at fremstå langhåret bliver han autentisk i sin symbolik men kontraform i sin »opførsel«. Man vil netop betvivle, at han kan *opføre sig ordentligt*.

Tænker vi os derimod, at en anden mand i samme kulturkontekst føler det rigtigt at være korthåret, vil han naturligvis opføre sig ordentligt. Det skyldes, at hans opførsel er meningsfuld, fordi hans symbolik og opførselsmening glider sammen i *identitet*. Der er med andre ord *identitet* mellem konformitet og autencitet.

Jeg har i tidligere arbejder forsøgt mig med denne definition på »identitet«. (f.eks. Schultz, 1988). Den er i det væsentlige forenelig med Erikson's definition (1959), men afgrænset og skærpet i sin kulturpointe. Den er i øvrigt forenelig med Mørch's beskrivelse af individ-samfund forholdet, i den forstand, at individet har en samfundsmæssig »kvalificeringsopgave« at løse i sine ungdommelige handlinger, men jeg er gladere for identitetsbegrebet end Mørch, fordi han, modsat mig, overbetoner meningsmestringeren på symbolikkens bekostning. (Mørch, 1985). Identiteten er selvfølgelig et spørgsmål om grader og kan variere fra situation til situation. Er identiteten stor, vil mennesker ofte pege på kulturkonteksten som persondefinerende. »Det er mig at være bankkasserer«.

Drømmens mysterium

Meningsstrukturen er noget overordentligt vigtigt i menneskelivet. Magter man ikke at opføre sig meningsfuldt i samværet med andre mennesker, bliver man, som mundheldet siger med sin raffinerede psykogenetiske pointe, »en hund i et spil kegler«.

Hunden har ikke erkendekapacitet til at identificere en mening. Den ved ikke, at vi spiller kegler. Derfor handler og lider den sit forhold til keglerne, kuglen, banen og os allesammen ganske uformidlet, hvilket gør den på en gang ganske charmerende og uegnet til embedsførelse.

Mennesker, derimod, er bortvist fra dette paradis. Vi må tilegne os »spillets regler«. Passer de os ikke kan vi ændre dem, men vi kan ikke opføre os uformidlet uden meningsstruktur.

Kapaciteten til at identificere en meningsstruktur er psykogenetisk af ny dato. Derfor bryder meningsperceptionen let sammen, når erkendekapaciteten svækkes, hvilket blandt andet sker, når vi sover.

Nu må vi dog ikke tro, at en svækket meningserkendelseskapacitet hos et menneske sender os tilbage til et dyrisk niveau. At kapaciteten er svækket betyder bare, at den er mangelfuld.

Derfor er drømmeoplevelser at sammenligne med de situationer i vågenlivet, hvor meningsstrukturen er under angreb. Tænk på eksemplet fra

1960'erne med vor langhårede bankkasserer. Meningsstrukturen kunne ikke rumme denne hårsymbolik og gøre den til grund. Derfor blev vi nødt til at forstå »opførslen« som problematisk opførsel, eller sagt med andre ord; - vi blev nødt til at tyde hårsymbolikken som figur, og gøre meningen til grund.

Mange drømmeoplevelser har et langt stykke en forholdsvis velbjerget mening. En meget dygtig og velforberedt studine skal til eksamen, og drømmer natten før, at »hun ikke kan finde sin lommeregner, hun kan heller ikke finde busstoppestedet, og da det langt om længe lykkes, kan hun ikke finde eksamenslokalet«. Om hun nogensinde når frem i drømmeoplevelsen forbliver uafklaret, for på et tidspunkt vågner hun badet i sved.

For så vidt kan man godt forstå meningen i denne drømmemeddelelse. Hun perciperer »spillets regler« og kæmper med at mestre dem, men det kniber for hende i drømmeoplevelsen, selvom det viser sig, at det slet ikke kniber i virkeligheden. Dagen efter opfører hun en perfekt eksamenspræstation og scorer et 11-tal.

Men hvorfor har hun problemer med meningsstrukturen i sin drømmeoplevelse, når hun ikke har det i virkeligheden? - Fordi virkeligheden ikke rummer tilstrækkelig identitet mellem autencitet og konformitet! - Det er den kendsgerning drømmen afslører. I dagliglivet har hun kapacitet til at fastholde den meningsfulde opførsel, selvom hun strengt taget må kæmpe for at holde symbolikken som grund. I den meningskapacitetssvækkede drømmeoplevelse kommer symbolikken til at optræde som figur. Den afslører, at den kultursymbolik, som ligger i eksamenspræstationer ikke helt er hendes på autentisk vis. Derfor *kniber det for hende at nå frem*. Symbolsk har hun ikke »sig selv med hele vejen«.

Mennesket deler drømmeoplevelsen med de højerestående dyr, men kampen for identitet er speciel menneskelig og afgørende for os. Derfor er det rimeligt at antage, at netop denne livskamp demonstreres i menneskers drømmeoplevelser. Er der på visse steder manglende identitet mellem meningsstruktur og symbolik, bliver det symbolikken, som bliver nøglen til drømmetydningen.

Ofte er meningen da også så anløben i drømmemeddelelser, så de med rette har fået meningsløsheden som genrekarakteristikum. Lad os se et eksempel herpå. Det drejer sig om en i det væsentlige autentisk drøm, jeg har haft lejlighed til at tyde. Den har dog fået et par redaktionelle ændringer af anonymitetsgrunde:

»Jeg står i mit værelse og køber nogle aktier op. Der er rodet alle vegne, og jeg kan ikke finde telefonen. Lidt efter åbner jeg køleskabet og finder telefonen anbragt oven i en skål med soyabønner. En kvindelig kollega står pludselig oppe på mit skrivebord, og jeg kan se hendes ben langt op under kjolen og rækker ud efter dem. Hun slår mig over fingrene og siger at jeg skal holde mig til soyakagen«.

Drømmen her er ganske angrebet på meningen. Det er svært at se andet end forvirring. Imidlertid viser det sig, at drømmen er ganske let at tyde i kraft af symbolikken.

Manden er vekselerer. Han har desuden et værelse, men hans job og hans »værelse« (symbolsk: privatliv) er for tiden noget roderi. Han føler sig erotisk tiltrukket af denne kvinde, som i virkeligheden arbejder i et andet firma, og herfra har man taget moralsk afstand fra nogle børstransaktioner med »soyakagefabrikken«, som mandens firma har »rodet sig ind i«. Han kan ikke få den erotiske kontakt etableret til kvinden af denne grund. Han rækker ud efter hendes »ben« (erotisk tiltrækning), men bliver afvist med henvisning til »soyakagen«. Desuden har kvinden et bijob, hvilket på dansk kan benævnes »et ben«, som han er lidt misundelig på at hun og ikke han fik, så også af den grund vil han gerne befamle hendes »ben«. Hans kontaktforsøg til kvinden er derfor stærkt problematisk. Han kan ikke finde »telefonen«, men finder den dog på et meget »afkølet sted« (køleskabet). Nemlig lige oven i »soyabønnerne«. Hans erotiske »bønner« udsættes således for »kold kommunikation« (køleskab med telefon), på grund af dette soya-problem. Desuden er Soya forfatter til en hel del erotisk litteratur, hvilket manden kommer i tanker om under tydingen.

Drømmen er således ganske let at tyde, selvom den faktisk er ret meningsløs. Symbolikken hænger imidlertid i denne drøm sammen i en fint afrundet gestalt.

I øvrigt demonstrerer denne drømmemeddelelse noget interessant, som understreger, at drømmeoplevelser på ingen måde er regredierede til dyreniveau. Vi ser nemlig, at sprogbetødningerne er meget intakte. Netop fordi meningen har sluppet kontrollen, og symbolikken er blevet figuren, udfolder betydningerne sig for fuld udblæsning.

»Soya« har på dansk to betydninger: »erotisk forfatter« og »mad«.

»Bønner« har betydningerne: »mad« og »at bede nogen om noget«

»Ben« har betydningerne: »underkstremiteter« og »bijob«.

Meningen er defekt i drømmemeddelelsen, hvorfor betydningerne ikke kan styres. Derfor optræder de med alle mulighederne. En af vanskelighederne ved drømmetydning er netop, at man lader sig forføre af den rest af meningsstrukturen som står tilbage. At finde »bønner« i et køleskab får let en dagsbevidst dansker til at tolke betydningen som »mad« snarere end som »at bede«, selvom denne betydningsstyring mangler i drømmemeddelelser.

Ens modersmål er altså meget styrende for drømmeoplevelsens indhold. Der er derfor bestemt ikke tale om, at drømmeoplevelsen er præsproglig og dermed dyrisk.

Myten om de seksuelle ønsker

Freud argumenterede gennem sin omfattende forskning for to karakteristika ved drømme. (Freud, 1900). Dels ville en vellykket tydning afsløre et ønske, og meget ofte ville dette ønske være af seksuel art.

Til dette kan man sige, at drømme afslører den manglende identitet mellem meningsstruktur og symbolik. Ideelt set er der jo identitet her imellem. Hvis vor uheldige vekslerer havde et job som både han og hans udkårne kunne være stolt af, hvis hun som følge heraf modtog hans seksuelle tilnærmelser, og hvis han, og ikke hun, havde fået det bijob, han ønsker sig så, - ja, så ville hans ønsker jo være opfyldt.

Det er derfor rigtigt nok, at drømme afslører »ønsker«, fordi de afslører livskampen for at få mening og symbolik til at hænge sammen. Freud mente også at drømme opfylder ønsker, men det er næppe rigtigt. Det er dog meget sandsynligt, at drømme medvirker i identitetsdannelsen. Det er meget vigtigt for pattedyr at drømme, så det er muligt, at drømme på en eller anden måde har en integrativ funktion på det højeste livskampsniveau.

Men skulle identitetsproblemer for mennesket specielt være af seksuel art?

Det er de selvfølgelig ofte. Erotikken er et væsentligt og kompliceret livstema for mennesker, og sandt at sige er det ikke altid at menneskers seksuelle ønsker passer meningsstrukturen. Rette tid og sted kan være svært at finde, men det findes dog. Principielt er det derfor næppe rigtigt, at der skulle være noget specielt problematisk ved seksuallivet.

Imidlertid rammer Freuds seksuelle vision en indsigt, som set fra vor nuværende kulturelle sammenhæng er let at belyse. Hvis man nemlig forestiller sig et samfund som mangler, eller har en yderst defekt meningsstruktur på et væsentligt livsområde, bliver identitet umuliggjort. Tænker man sig således et samfund, der er så åndssvagt indrettet, så der ikke findes en meningsfuld struktur omkring spisning, bliver mennesker nødt til at leve deres forhold til mad i smug. Hvis samfundet mener, at enhver form for fødeindtagelse er dårlig opførsel, bliver mennesker tvunget til at gå og småspise i krogene med dårlig samvittighed.

Freuds kulturelle meningsstruktur er det bedre borgerskab i et vesteuropæisk land omkring år 1900. I denne er det meget vanskeligt at kultivere seksuallivet. Der mangler totalt meningsstruktur hvad angår yngre mennesker fra kønsmodningens indtræden omkring 15-års alderen til den normale ægteskabsalder, som ligger langt senere, og denne bremse på seksuel kultivering giver naturligvis mange problemer i identitetsopbygningen.

Det er denne kulturproblematik Freud har afdækket. Hans omfattende symbolikstudier afslører ganske rigtigt, at hans lidelsesfæller i det bedre borgerskab har uhyre svært ved at få autencitet og konformitet til at hænge sammen i det erotiske område.

Der er derimod ingen argumenter for at mene, at denne kulturelle tilstand skulle være almenmenneskelig. Tværtimod kunne man sige, at

tilstanden efterlyser en kulturanalyse af de to køns generelle forhold med henblik på at diagnosticere denne meningsstrukturdefekt. Jeg har selv forsøgt mig på den boldgade og er kommet til det resultat, at kulturproblemet først og fremmest består i at kvinder arbejder i naturalieøkonomi mens mænd arbejder i pengeøkonomi. (Schultz, 1987, Schultz, 1988, ch XII,).

Generelt kan man antage, at drømmetydning er velegnet til at problematisere en given kulturs meningsstruktur. Hvis det kniber for mange mennesker »at få sig selv med« i kultursymbolikken, må der være noget galt. Kulturens opgave bør være at formidle det nødvendige forhold til omverdenen, - ikke at være en byrde.

LITTERATUR

- DILTHEY, W. (1913): *Der Aufbau der Geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*. Frankfurt a.M. Suhrkamp.
- ERIKSON, E.H. (1959): Identity and the life cycle. I: *Psychological Issues*. (ed) Klein, G.S. p 1-171. N.Y. International Universities Press.
- FREUD, S. (1900): *Drømmetydning*. Kbh. Reitzel (1965).
- FROM, F. (1953): *Om oplevelsen af andres adfærd*. Kbh. Nyt Nordisk Forlag, (1965).
- HABERMAS, J. (1968): *Erkenntnis und Interesse*. Frankfurt a.M. Suhrkamp.
- LEONTJEV, A.N. (1967): *Probleme der Entwicklung des Psychischen*. Berlin. Volk und Wissen.
- LEONTJEV, A.N. (1975): *Tätigkeit, Bewusstsein, Persönlichkeit*. Stuttgart. Klett Verlag.
- MAMMEN, J. (1983): *Den menneskelige sans*. Kbh. Dansk Psykologisk Forlag.
- MØRCH, S. (1985): *At forske i ungdom*. Kbh. Rubikon.
- NIELSEN, T.I. (1986): *Bevidstheden og det som er helt anderledes*. Kbh. Psykologisk Laboratorium, Dansk Psykologisk Forlag og Klitrose.
- RICOEUR, P. (1970): *Sprogfilosofi*. Kbh. J. Vintens Forlagsboghandel.
- RICOEUR, P. (1979): *Fortolkningsteori*. Kbh. Vintens Forlag.
- SCHULTZ, E. (1972): *Psykoanalytisk fortolkning og hermeneutik*. Kbh. Akademisk Forlag.
- SCHULTZ, E. (1977): *Drømmeforståelse og drømmeteorier*. Kbh. Psykologisk Laboratorium - Psykologisk Skriftserie nr 13.
- SCHULTZ, E. (1979): *Psykologi, psykoanalyse og hermeneutik*. I: Symposium, Filosofisk tidsskrift, Odense Universitet, 3. p.32-51.
- SCHULTZ, E. (1986): *Søvn og drømme siden Lehmann*. I:(eds) Moustgaard, I.K. & Petersen, A.F.: *Udviklingslinier i dansk psykologi*. Kbh Gyldendal. p 220-241.
- SCHULTZ, E. (1987): *Seksualitet i almenpsykologisk belysning*. I: *Psyke & Logos*, 1, p.135-151.
- SCHULTZ, E. (1988): *Personlighedspsykologi på erkendelsesteoretisk grundlag*. Kbh. Dansk Psykologisk Forlag
- SCHUTZ, A. (1975): *Hverdagslivets sociologi*. Kbh: Reitzel.